

QEYRİ-MÜƏYYƏNLİK ŞƏRAİTİNDƏ İQTİSADI TƏDQIQATLARDA QƏRAR QƏBULETMƏYƏ SİSTEMLİ YANAŞMANIN METODOLOGİYASINA DAİR

Məmmədov B.A., Nəcəfli V.C.

(BDU, Tətbiqi riyaziyyat və kibernetika fakültəsi)

beahmen.memmedov84@gmail.com, vnajafli2018@gmail.com

Xülasə: *Qərar qəbuletmə problemləri iqtisadiyyatda, siyasətdə, texnikada, sosial sferada və s. istənilən məqsədyönlü fəaliyyətin əsasını təşkil edirlər. Məsələn, hər bir menecerin fəaliyyətinin son məhsulu qərar (həll) və qarşıya qoyulmuş məqsədə istiqamətlənmiş hərəkətdir. Onun qəbul etdiyi qərarlar ya müəssisənin uğurlarına və yaxud geriləmələrə gətirib çıxara bilər. Bu nəticə etibarı ilə o deməkdir ki, qərarların qəbul edilməsi bir neçə mümkün fəaliyyət dairəsindən hər hansı birinin seçilməsidir.*

Açar sözlər: *Qeyri-müəyyənlik, qərar qəbuletmə, sistemli analiz*

Məlumdur ki, iqtisadiyyatda bir sıra problemlər mövcuddur ki, onların həlli bu və ya digər dərəcədə qeyri-müəyyənliklə yəni, vəziyyətin göstəricilərinin və şərtlərinin, onların davam edən prosesə sonrakı təsirinin məlum olmaması ilə əlaqədardır. Belə halda bütün verilən informasiyalardan səmərəli istifadə etməklə mümkün olan variantlardan ən yaxşısının seçilməsi böyük əhəmiyyət kəsb edir. Yuxarıda deyilənlərdən o nəticəyə gəlmək olar ki, istənilən qərar qəbuletmə prosesində elmi və sistemli yanaşma vəhdət təşkil etməlidir. Çünki yalnız sistemli-elmi yanaşma əsasında qəbul olunan qərarların səmərəliliyinin plana uyğun və müntəzəm şəkildə optimallığa nail olması mümkündür [1].

Aydındır ki, qərar qəbulu prosesinin yerinə yetirilməsində aktiv və ən əhəmiyyətli rol insana (şəxsə) məxsusdur. Çünki qərarlar insanlar tərəfindən qəbul olunur və bu qərarların reallaşdırılmasının nəticələri onların maraqlarına uyğun olmalıdır. Buna görə də qərar qəbulu sosial fəaliyyətdir və o, fərdlərin və bununla da müəyyən siniflərin, sosial qrupların maraq və tələblərini əks etdirməlidir. Deməli, bu prosesə sistemli şəkildə yanaşma ümumilikdə uyğun problemin sosial-siyasi, psixoloji və təşkilati-texniki aspektlərinin tam nəzərə alınmasını tələb edir [2].

İqtisadiyyatın idarə olunmasının təkmilləşdirilməsi əhəmiyyətli dərəcədə planlaşdırma, təşkilati və operativ qərarların effektivliyinin yüksəldilməsindən asılıdır. Bu qərarların optimallığı, vaxtlı-vaxtında olması, əsaslandırılma dərəcəsi, konkretliyi və yerinə yetirilmə istiqaməti nəticə etibarilə ümumi istehsalın intensivləşdirilməsi, istehsalın ayrı-ayrı sahələrində olduğu kimi

bütövlükdə ümumi iqtisadiyyatda yerinə yetirilən işin keyfiyyətinin və səmərəliliyinin yüksəldilməsi istiqamətində atılacaq addımların həllinə böyük təsir göstərir. Odur ki, qəbul olunan qərarların effektivliyinin yüksəldilməsi iqtisadiyyatın idarə olunmasının təkmilləşdirilməsində olduqca mühüm ehtiyat amili hesab olunmalıdır. Yuxarıda qeyd olunduğu kimi qərarların qəbulu prosesi bilavasitə insanların məqsədyönlü fəaliyyəti ilə əlaqədardır. Qərar qəbulu şəxsi həyatda hər bir insanın öz davranışının yekun nəticəsi, idarəetmə prosesinin istənilən səviyyəsində isə hər bir idarəçinin (menecerin) optimal hərəkət tərzidir. İdarəetmənin ümumi və xüsusi funksiyalarının yerinə yetirilməsi müəyyən qərarların qəbul edilməsini tələb edir. Məsələn, planlaşdırmada plan qərarları, konkret təşkilatda təşkilati qərarlar, tənzimləmədə operativ qərarlar və s. Bu baxımdan qərarların düzgün qəbul edilməsi idarəetmə prosesində xüsusi rol oynayır, o bütün digər funksiyaların həyata keçirilməsi üçün zəruri təməl yaradır.

İşin əsas məqsədlərindən biri də iqtisadi, sosial, ekoloji və s. proseslərin təhlili və tədqiqində qarşıya çıxan qərar qəbuletmə məsələlərini riyazi modellər vasitəsilə adekvat formada əlaqələndirmək və ali riyaziyyatın mövcud klassik və müasir metodlarını tədqiqat aparatı kimi qəbul etməkdir. Belə ki, müasir dövr üçün səciyyəvi olan bir sıra iqtisadi-sosial proseslərin riyazi metodlar vasitəsilə tədqiqi zamanı uyğun modeldə iştirak edən parametrlərin qeyri-müəyyənliyi statistik optimallaşdırma və qeyri-müəyyənlik şəraitində qərar qəbuletmənin əsas prinsiplərinin mühüm xüsusiyyətlərinin öyrənilməsini tələb edir.

Qərarların qəbul edilməsi problemli situasiyanın yaranması ilə başlayan və problem vəziyyətinin aradan qaldırılması ilə bağlı olan həllin (qərarın) seçimi ilə başa çatan prosesi əhatə edir. Bu prosesdə 3 əsas mərhələni xüsusi qeyd etmək lazımdır: məsələnin qoyuluşu, qərar variantlarının formalaşdırılması və optimal qərarın seçilməsi. Prosesin müddəti problemli situasiyanın xarakterindən asılı olaraq dəyişə bilər. Qərarların qəbul edilməsi prosesinə elmi yanaşmada uyğun problemin bütün aspektlərinə sistemli şəkildə baxılmalıdır. Sistemli yanaşma bu prosesin öyrənilməsinin tamlığını təmin edir və qərarların qəbul edilməsi mərhələlərinin qanunauyğunluğunun daha dərindən anlaşılmasına imkan yaradır.

Ədəbiyyat

1. В.В.Качала. Основы теории систем и системного анализа .Учебное пособие для вузов .Москва, изд-во, «Горячая линия-Телеком», 2015, 210с.

2. İ.Mehrəliyev., Ə.Sərdarov. İqtisadi təhlükəsizliyin indikatorları və onların neytrallaşdırılması. AMEA-nın İqtisadiyyat İnstitutu. "Azərbaycan iqtisadiyyatında keçid dövrünün başa çatması: təhlillər və nəticələr. Milli inkişaf modelinin formalaşması problemləri" mövzusunda elmi-praktiki konfransın materialları, Bakı, 2010, səh 122-124.